

DOI: 10.7596/taksad.v1i2.21

KAPATILAN BAZI BEKTAŞI TEKKELERİNİN MAL VARLIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Zeki Tekin, Karabuk University, Turkey.

Özet

II. Mahmut zamanında ortadan kaldırılan yeniçeri ocağına paralel olarak, başından beri Yeniçeri ocağıyla irtibatlı olan Bektaşî Tekkelerinin de ortadan kaldırılması gündeme gelmiş ve Bektaşî tekkeleri kapatılırken mal varlıkları yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusunun ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere açık artırmaya çıkarılarak oluşturulan Mansure hazinesine paraları mahsup edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Baba, Vakıf, tekke, II. Mahmud, Mansure Hazinesi

An Evaluation On The Belongings Of The Closed Bektashi Takkahs

Abstract

In the same way as Janissary Barracks which were cleared away during the reign of Mahmud II of the Ottoman Empire, the removal of the Bektashi Takkas, which had a close connection with Janissary Barracks since the beginning of the time, came into questioning. While being closed, the belongings of these takkas were sold in an auction and its money was sent to the treasury of Mansure to support the needs of the recently set-up army of the Asakir-i Mansure-i Muhammediyye.

Keywords: Bektashi, Charitable Institution, Takkahs, Mahmud II, Treasury of Mansure

Une Etude sur les Revenus de certains tekkes ‘couvents’ bektachies fermés

Résumé

A l'époque du Sultan Mahmud II, en parallèle à l'élimination des loges des janissaires, on a aussi remis en question l'élimination des Tekkes bektachies. Après la fermeture de ces derniers, leurs revenus ont été vendus aux enchères et mis au trésor de Mansure qui a été créé pour subvenir aux besoins de la nouvelle armée qui se nomme Asakîr-i Mansûre-i Muhammadiya.

Mot-Clés : Bektachie, fondation, couvent, II Mahmut, trésors de Mansure.

ملاحظة في أموال تكايا البكتاشية الملغاة

ملخص

لقد تم إلغاء تكايا البكتاشية التي كانت مرتبطة من البداية في وفاق ينكيشري وذلك ضمن موازاة إلغاء وفاق ينكيشري في عهد محمود الثاني. وأثناء إلغاء تكايا البكتاشية تم عرض أموالها للمناقصة وبعدها نقل لخزينة المنصورة التي أسست ضمن جيش العساكر المنصورة المحمدية من أجل صرف احتياجاتها.

كلمات البحث: بكتاشي ، بابا ، وقف ، تكية ، محمود الثاني ، خزينة المنصورة .

Türk kültür ve medeniyet unsurunun, Osmanlı toplum hayatı ve kültürüne, Selçuklulardan intikal ederek yaşayan bir gelenek olarak bir şekilde damgasını vurduğu bilinmektedir¹. Osmanlı toplum yapısı ve sistemini kendi kaynakları, şartları ve kendine has özellikleri çerçevesinde değerlendirmenin daha uygun olacağı ve esasen tüm geleneksel özellikleri, istikrarı ve hattâ belli

¹ Ünver Günay, Xv. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı : 14, Yıl : 2003/1 ,s.26

bir dönemden itibaren durağanlığına rağmen Osmanlı toplum yapısı ve sisteminin kendi içerisinde belli değişiklik ve istihalelere maruz bulunduğu da önemle işaret etmek gerekmektedir². Bektaşî Tekkeleri XIII. yüzyılda ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri faaliyet gösteren Yesevî öğretisine tabi tasavvufî bir ekoldür. Bu konu bazı bilim adamları tarafından da tartışmalı bulunmaktadır. Hacı Bektaş'ın Eflakî'ye dayandırılan bir kanaate göre; Baba Rasul'un has halifesi olduğu, namaz kılmadığı ve şeriatı uymadığı belirtilmiştir. Oysa Baba İlyas'ın torunlarından olan Aşıkpaşa-zâde Derviş Ahmed Aşıkî, 1484'de yazmaya başladığı eserinde Hacı Bektaş ile Baba İshak arasındaki has halife olmak gibi bir ilgiden hiç bahsetmemektedir³. Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevî'ye bağlı olduğu konusunu Vilayetnâme dışında zikreden çağdaş bir kaynak yoktur. Hacı Bektaş'a zaman açısından çok yakın olan Abdü'l-Ferec el-Vasıfî (1275–1343) Ahmed Yesevî'ye mensup olduğunu belirterek bir silsile vermektedir⁴. Kuruluşunda sünnî gelenek içinde yer alan ve bir müddet bu yapısını koruyan Bektaşî tekkeleri, I. Murad zamanında kurulan, devşirmelerden oluşan Osmanlı'nın daimi ve düzenli ordusunu teşkil eden “Yeniçeri Ocağının” manevi önderliğini üstlenmiştir. Böyle irtibatlanmasına neden olan şey; Kara Rüstem, Seyyid Ali Sultan, Gazi Evrenos, Abdal Musa gibi ilk Osmanlı fütuhata katılan ve Yeniçeri teşkilatının kurulmasını sağlayan kişilerin Ahilik, Gazilik ve Hacı Bektaş'la irtibatlı olmalarıdır. Yoksa Hacı Bektaş-ı Veli, Osmanlıların teşekkülünden önce vefat etmiştir⁵. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerindeki fetih dönemlerinde önemli rol üstlenen yeniçeriler sayesinde Bektaşîlerin de itibarı buna paralel olarak artmıştır. Hem Anadolu'da hem de yeni fethedilen yerler olan Balkanlarda tekkeler açmak suretiyle Osmanlı Devleti içinde Mevlevîlikten sonra en büyük sûfî hareketi oluşturmuştur. Zaman içerisinde içlerine hulul eden Kalenderî, Haydarî ve bunlara benzeyen diğer yapılar sebebiyle “heteredoks” bir çizgiye girmiştir. Anadolu'da başlangıçtan itibaren şehirler, medreselisi ve tekkelisiyle Sünnîlik-Hanefîliğin merkezleri oldukları halde köyler ve göçebe Türkmen muhitleri daha samimi, ancak taşkınlığa daha müsait atmosferleri ile dikkati çekmekte; nitekim dervişler, XIV. yüzyılın başlarından itibaren küçük köylerin ve aşiretlerin arasına girerek onlara batınî fikirlere dayalı heterodoks bir Müslümanlığı telkin etmektedirler⁶. XIV. yüzyılın başlarından itibaren Hacı Bektaş ananeleri Babaîler, Haydarîler, Kalenderîler arasında yayılarak bu gibi tasavvufî yapıları bünyesinde eriterek yaygınlık kazandı. Özellikle Abdal Musa ve bunun

² Aynı makale, s.30

³ Esad Coşan, Hacı Bektaş-i Velî Makalat, İstanbul (Tarihsiz), s. XXXI

⁴ Aynı eser, s. XXXIII

⁵ Aynı eser, s. XXIX

⁶ Günay, aynı makale, 40

gibilerin hem gazaya iştirak edip hem de fedakârlıkları ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde özellikle de Batı Anadolu'da kurdukları zaviyelerde Bektaşîliğin temelleri atılmış oldu⁷.

Bektaşîlerin asıl dayandığı kesim Balkanlarda yaşayan köylülerdi. Anadolu ve Avrupa'da Bektaşîler Hıristiyan nüfusun önemli bir kısmını kendi bünyelerinde erittiler Bernard Lewis, Türkler ile Müslümanlığa yumuşak bir geçiş sağlayarak Hıristiyan tebaa arasında bir bağ kurduklarını belirtmektedir. Böylece yeni İslamlaştırılan acemi oğlanları için dini lider olarak hizmet görmekte ve Yeniçeri birlikleriyle sıkı işbirliği içine girmektedirler⁸. Yeni teşekkül ettirilen yeniçeri ocağı için Orhan Gazi, Amasya yöresinde Suluca Karaiüyüğü denilen yerde oturan takvaca ünlü Hacı Bektaş'a bir takım kişiler göndererek dua etmesini istemiş bunun üzerine hazret, "bunların ismi Yeniçeri olsun Cenab-ı Hakk yüzlerini ak, bazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını delici, kendileini daima galip buyursun" diye duada bulunduğu rivayet edilmektedir⁹. Buradaki zat Hacı Bektaş-ı Veli olmayıp onun halifelerinden birisi olması kuvvetle muhtemeldir. Yeniçeriler bu zatı kendilerine koruyucu saymışlar bu yüzden kendileri "Bektaşî" adını aldıkları gibi, ağalarına da "Ağa-yı Bektaşîyân" demişlerdi. Ahmed Rasim, Ahmed Cevat'ın "Tarih-i Asker-i Osmanî" isimli eserinden şu alıntılarını yapmaktadır: "Bunlar ilk önceleri gerek kışla, gerek ordugâhlarda akşam namazından sonra oda yani kışla imamının yanında ya da onları eğitmek yetiştirmek için devlet tarafından görevlendirilen kürsü şeyhlerinin çevresinde toplanır, yüksek bir eğitim görürlerdi. Fakat zamanla tütün içmeye ve Bektaşîlikte şarap içilmesine yol vardır şeklindeki yanlış sözlere kanarak kahve şairlerinin şiirleriyle meydan miçolarının türkülerine kulak tutmaya koyuldular ve Âl-i Osman tahta geçemez, meğer kul kılıcı altından geçer sözü aralarında geçerli sözlerden biri oldu¹⁰" diyerek gelinen noktayı işaret etmektedir.

Tamamen Sünnî bir çizgi takip eden Bektaşî geleneği özellikle II. Bayezid devrinde Balım Sultan'ın Dimetoka'dan getirtilerek Bektaşî Asitanesine tayin edilmesiyle Bektaşîlik yeni bir forma bürünmüş ve Sünnî çizgiden ayrılarak kendisini daha rahat ifade eden bir formatı benimsemiştir.

Osmanlı devleti içinde inişli-çıkışlı bir şekilde varlıklarını sürdüren Bektaşîler, kayda değer herhangi bir sıkıntı yaşamadan II. Mahmud dönemine kadar geldiler. II. Mahmud'un devlet için bir problem haline gelen ve kuruluş amacından saparak bir güvensizlik ve kaos nedeni olan

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîler", DİA, V, İstanbul 1992, 373

⁸ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1988, 402

⁹ Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi (Seçmeler), İstanbul 1994, s. 18

¹⁰ Aynı yer

Yeniçeri Ocağının 1826 yılında kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamış oluyordu. Bu dönemde Yeniçeri ocağı ile kan bağı oluşturan ve toplumsal bir tabana dayanan Bektaşî Tarikatı'nın geleceği de masaya yatırılmıştı. Nihai sonucu alabilmek ve toplum ile bağlarını kesebilmek için Bektaşî tekkelerinin de kapatılması ve zengin mal varlıklarının eritilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kısa süre içerisinde Bektaşî tekkeleri hem Anadolu içinde hem de Rumeli içinde kapatılmış, kuruluşları altmış yılı geçmeyenler muhdes kabul edilerek binaları yıktırılmış ve kadim veya muhdes olmalarına bakılmaksızın mal varlıklarına el konulmuştu.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defter serisinde, 9774 numarada kayıtlı defter içinde yer alan bazı Bektaşî Tekkelerinin mal varlıkları satılarak ve zirai alanlardan elde edilen gelirler Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye masraflarına sarf edilmek üzere Mukataat Hazinesine gelir kaydedilmiştir. Şimdi bunları sırasıyla inceleyelim.

I.Abdal Musa Zaviyesi'nin Mal Varlıkları

Abdal Musa Zaviyesi Teke Liva'sında bulunan Elmalı Kazası'nda yer almaktadır. Bugün Tekke köyü olarak da bilinmektedir. Abdal Musa Zaviyesi Antalya'ya 120 km uzaklıkta bulunan Elmalı ilçesine 20 km mesafededir. Günümüzde türbe Osmanlı tipi tarihi özelliği olan bir görünüme sahiptir¹¹.

Sultan II. Mahmud dönemi kayıtlarına bakıldığında Bektaşî tekkelerinin lağvedilmesi ve imhasından önce Abdal Musa Zaviyesi'nin zaviyedarlığı padişahın emri üzerine Şeyh Hacı Hüseyin efendi isimli bir şahsa tevcih edilmiştir¹². Şeyh Hacı Hüseyin Efendinin vefatı üzerine boş kalan zaviyedarlık makamı arzuhal üzerine, padişah emri gereğince Hacı Halil Efendi'ye tevcih edildiği ve eline berat verildiği belirtilmektedir¹³. Hacı Halil Efendi'nin Mukataat Hazinesinin iltizamat defterinden hazineye gelen ve padişaha takdim edilen arzuhalinde ifade ettiğine göre; Abdal Musa zaviyedarlığının emir gereğince kendisine tevcih edildiği ve kendisinden zapt edilerek müdahale olduğundan bahsederek bu engellemenin men edilmesi için emri şerif talep etmiştir¹⁴. Bunun üzerine yapılan tahkikata göre; Hacı Halil Efendi'nin gerçekte ilim ehli bir insan olmasına rağmen hasta olması sebebiyle tekkede iki adam ile oturmakta olduğu tespit edilmiştir. Hastalığından dolayı Nakşibendi usulünü yerine getiremediği

¹¹ Orhan Türkdöğen, Alevi ve Bektaşî Kimliği, İstanbul 1995, 134

¹² BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), MAD(Maliyeden Müdevver Defterler), Nr: 9774, s. 57

¹³ Aynı yer

ve de zaviyenin emlak ve arazisini ihya edemediği görülmüştür. Zaviyedarlık kendisine tevcih edildikten bir zaman sonra hastalığının ortaya çıkması üzerine görevin kendisinden alınmasının bir takım sakıncaları barındırdığı görülmüştür. Bu sebeple yerinde kalmasının uygun olacağına karar verilmiş, ancak herhangi bir işe karışmayarak bundan böyle devlete ve padişaha dua etmesi istenmiştir. Hacı Halil Efendi'ye Abdal Musa Zaviyesinde kendisi için bir hücre inşa etmesine müsaade edilmiştir. Geçimliği açısından da kendisine yıllık olarak yeterli miktarda maaş bağlanması 26 Zilhicce 1246 / 7 Haziran 1831 senesi itibari ile emredilmektedir¹⁵.

Bektaşî Zaviyelerinin bütün mal ve mülkleri, fetva gereğince ve padişah iradesince, mirî tarafından zapt edilerek Asâkir-i Mansûre masraflarının karşılanması için Mukataat Hazinesine gelir kaydedilmiştir. Bu gibi tekke ve zaviyelerin bünyesinde olan emlak ve arazinin bütün hasılatı irade-i seniyye gereğince Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye masraflarına tahsis edilmiştir¹⁶.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Hazinesi tarafından 1246 Zilkadesinde / Mayıs 1831 Abdal Musa ve diğer zaviyelerin emlak ve arazilerinin bedellerinin tanzim edilmesi için padişah iradesi ortaya çıkmış ve emlak defterlerinin oluşturulması için ilm-i haber verilmiştir. Bu durum müfredat defterleri, ilamlar, derkenar özetleri, Teke Mütessellimi olan Mehmet Sait Ağa'nın ve Mukataat Nazırı Seyyid Abdurrahman Nafiz Efendinin ilamı ile 18 Zilhicce 1246 /30 Mayıs 1831 tarihli Hatt-ı Hümayun kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁷.

Mukataat Hazinesi tarafından zapt ve ilga edilen Bektaşî Zaviyelerinden olan Elmalı Kazası'ndaki Abdal Musa Zaviyesi'nin emlak ve diğer arazilerinin 1242 senesinden beri bir akça hâsılatı gelmediği ve bu arazilerin boş bırakılmayıp ziraat olduğu tespit edilmiştir. Bu gibi arazilerin kira bedelleri ve mahsulleri Mukataat Hazinesine ait olduğundan bu arazilerin 1242/1826-1827 senesinden beri var olan hâsılatı ortaya çıkartılarak kiracılarından tahsil edilmesi istenmektedir¹⁸.

Abdal Musa Zaviyesi arazilerinin çiftlik şekline konulması için gerekli şekilde mahkeme tarafından alınan ve yerine konulan demirbaş hayvanatı, tohumları ve diğer gerekli olan şeylerin imzalı defteri yazılarak arazilerin ziraat ve imarı yoluna gidilerek emaneten idare edilmesi veya bir bedel takdir edilerek iltizam yoluyla idare edilmesi istenmektedir¹⁹.

¹⁵ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 57

¹⁶ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

¹⁷ Aynı yer

¹⁸ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

¹⁹ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

Merkezden gönderilen emre göre; Abdal Musa Zaviyesi mülklerinin yeterli miktara erişip, erişmediğinin keşfinin yapılması ve erişiyorsa yeterli miktardaki mülkün çiftlik kurulmak üzere muhafaza edilmesi, imar edilmesi ve iyi bir idare şekline konulması istenmiştir. Bu konu hakkında yapılan keşiften sonra, Abdal Musa Zaviyesi Vakfı'nın büyük arazileri olması sebebiyle bir takım zorluk ve zorlamalar kaldırılarak çiftlik şekline sokulmuştur. Zaviye arazisinin çok olması sebebiyle bir çiftlik şekline sokulmasının büyük faydalar sağlayacağını anlaşılması üzerine yeterli miktarda binaların bırakılarak fazlasının yıkılması, imha edilmesi ve satılarak elde edilen paranın Mukataat Hazinesine ve var olan kurşunların da aynı şekilde İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir²⁰.

Muhafaza edilecek emlak ve demirbaş olmak üzere satın alınan aletler, tohumlar ve hayvanların miktar ve değerleri aşağıya çıkartılmıştır;

- **Abdal Musa Zaviyesi Binalarının Dökümü²¹:**

Bina	Oda Adeti
Fevkani misafir odası, ahır, samanlık	5
Mihmandar odası denilen tahtani odalar	3
Çamaşırhane ile birlikte köşk	1
Hamam şeklinde gusülhane	1
Hanbağı denilen yerde fevkani oda	1
Kız saray denilen yerde fevkani misafir odası	1

- **Zaviye'nin Demirbaşı Olan Alet ve Hayvanları²²:**

Alet /Hayvan	Adet	Ederi(kuruş)
Saban demiri	37	555
Araba	1	230
Zahire ambarı	90	350
Çift öküzü	78	7315
Camız	4	1200

²⁰ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55, 63

²¹ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

²² BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

Manda	5	750
Buzağı	1	
Dana	4	
Kısrak	5	800
Kolon ²³	2	
Tay	1	
Toplam		11200

Abdal Musa Zaviyesinde mevcut olan 90 adet zahire ambarı yağmurlardan telef olmuş ve bazı binaların üzerinde olan kurşunların kuvvetli rüzgâr sebebiyle düşerek zayi olduğu anlaşılmaktadır²⁴.

Abdal Musa Zaviyesi'nin 1246/ 1831 tarihinden önce satılacak kurşun ve enkaz bedelinden mahsup olunacak miktar 8326,5 kuruş etmektedir. Daha sonra satıldığına dair mülk name verildiği kayıtlara şerh verilmiştir²⁵.

• **1246 / 1831 Senesine Mahsuben Alınan ve Ekilen Tohumluklar²⁶:**

Tohum adı	Miktar(keyl)	Birim fiyatı(para)	Eder (kuruş)
Hınta (Elmalı)	2380	60	3540
Arpa	1650	30	1236
Darı	300	30	225
Toplam			5001

Alet, tohumluk ve hayvanların genel toplamı 16201 kuruş etmektedir.

Emir gereğince zaviyenin çiftlik şekline dönüştürülmesi için mütesellim tarafından yerlerine konulan hayvanat, tohum ve alet-edevatın miktarı ve ederi olan 16201 kuruşun zaviye

²³ Küçük eşek yavrusu (Bk: Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî)

²⁴ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56,63; Burada zahire ambarlarının ve yukarıda geçen çift öküz adedinin miktarı bize çiftliğin büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir.

²⁵ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

²⁶ Aynı yer

hâsılatından daha sonra ödenmesi için varidat defterine kaydolunmuştur. Bir sureti de hazine defterlerine yazılmıştır²⁷.

Abdal Musa Zaviyesi emlakinin 1242/1826-1827 senesinden itibaren hasılat hesabı araştırılarak bakıldığında,1242/1826-1827 senesi hesaplarından arazilerden elde edilen ürünün öşrü, arazilerin idarecisi olan Elmalı Kazası Ayanı İdris-zade Salih Bey tarafından alındığı görülmektedir. Bu ürün ve zahire ile birlikte daha önceki tahriri sırasında ambarda mevcut olan zahirenin aynı ayan tarafından Teke Sancağı Eski Mütesellimi Divan-ı Humayun Hâcegan'ından olan Osman Efendi'ye devredildiği anlaşılmaktadır. Mütesellim Osman Efendi bu ürünleri satışa çıkarmış ve sattığı ürün ve zahirenin bedeli, üzerinde zimmet olarak kalmıştır. Bu zimmetin gönderilen ferman gereğince tahsil edilmesi istenmektedir²⁸.

Buna göre;

1242/1826-1827 senesi hasılatından devreden zahire satış bedeli	18722 kuruş
1242/1826-1827 öncesi ambarda olup devreden zahire satış bedeli	16670 kuruş
Toplam	35392 kuruş ²⁹

Abdal Musa Zaviyesi emlakinin 1243-1245/1828- 1830 yılları arası hasılatı zaviyenin önceki şeyhi olan Hacı Hüseyin Efendi tarafından zapt edildiği ve öşrünün alındığı belgelerden anlaşılmaktadır³⁰.

Abdal Musa Zaviyesinin 1243,1244 ve 1245/1828, 1829 ve 1830 seneleri hasılatının dökümü aşağıya verilmiştir³¹.

1243 senesi hasılatı	853 kuruş
1244 senesi hasılatı	1477,5 kuruş
1245 senesi hasılatı	2894 kuruş
Zahire ve ambar bedeli	2650 kuruş
Toplam	7874,5 kuruş

1243/1828 senesinden 1245/1830 senesine gelinceye kadar, Şeyh Hacı Hüseyin Efendi'nin makbuzu olan 5224,5 kuruşun vefatından sonra terekesinden tahsil edilmesi istenmiştir. Şeyh Hacı Hüseyin Efendi tarafından alındığı bildirilen yukarıdaki meblağ ile

²⁷ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

²⁸ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

²⁹ Aynı yer

³⁰ Aynı yer

³¹ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55, 63

mütesellim tarafından satılan zahireden elde edilen toplam 7874,5 kuruşun Mukataat Hazinesine teslim edilerek makbuzunun alınmış olduğunu derkenarın incelenmesinden anlaşılmaktadır³².

Akçanes Zaviyesi Timarı'nda ve Değirmenönü'nde olan 1000 dönüm miktarı tarla ve 3 göz taş değirmenin, 1246/ 1831senesi iltizam bedeli olarak 2000 kuruşa Kaş Kazası Ayanı Mehmed Ağa'ya verilmesi sebebiyle kayıtlara şerh verilmiştir³³.

Abdal Musa Zaviyesine bağlı ve Elmalı Kazasında bulunan tahminen 1500 dönüm arazisi olan 6 parçadan oluşan Hassa Beyler Çiftliği, 1246 /1831senesi iltizam bedeli olarak 800 kuruşa Elmalı Kazası çevresinden Murat Ağa isimli şahsa verilmesi sebebiyle şerh verilmiştir³⁴.

Abdal Musa Zaviyesi civarında olan 9 parça üzüm bağları, 1246 senesi Mart ayı itibari ile iltizam bedeli olarak 400 kuruştan Elmalı Kazası Ayanı Salih Ağa'ya verilmesi sebebiyle kayıtlara şerh verilmiştir³⁵.

Zaviye arazisinden çiftlik idaresine yetecek zirai yerlerden başka 1246/1831 senesi hesabından toplam 3200 kuruş iltizam bedeli olan sınırları bilinen ve müştemilatın Hassa Beyler Çiftliği, tarla, değirmen ve bağların yazılı olduğu miktar bedel ile adı geçenlere iltizam olunması için irade buyrulması istenmektedir³⁶.

Abdal Musa Zaviyesi mülklerinden biriside Karadiken Çiftliği'dir. Bu çiftliğinde diğer mülkler gibi satışa çıkarılması düşünülmüştür. Bu sebeple Şeyh Hacı Hüseyin Efendi'nin herhangi bir emir olmadan İsmail Ağa isimli kimseye Karadiken Çiftliğini satış yaptığı meydana çıkınca, satış iptal edilerek İsmail Ağa'dan alınmıştır. Ayrıca çiftlik iki sene ekilip dikilmediğinden harap olmaya yüz tutmuştur. Bunun üzerine mahkeme tarafından şartlar göz önüne alınarak 10000 kuruş muaccelle ile satılması, Antalya'da oturan Mehmet Şakir Ağa'nın üzerine karar verilmiş ve satılmıştır. Ancak bu satışında meşru olabilmesi için irade-i seniyye gerektiğinden mütesellimin emir olmadan satış yapması sebebiyle alan kimseden geri alınıp, emir gelmesi halinde 10000 kuruş muaccelle ile birlikte 200 kuruş dellaliye vergisini de Mukataat Hazinesine teslim ettikten sonra çiftliği teslim alabileceği ve tasarruf edebileceği bildirilmiştir³⁷.

Karadiken Çiftliği'nin satış bedeli aşağıdaki gibidir:

Bir kıta çiftlik	10000 kuruş
Dellaliye resmi	200 kuruş

³² BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

³³ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55

³⁴ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

³⁵ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 55, 63

³⁶ BOA, MAD, Nr: 9774, s.56, 63

³⁷ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 56

Toplam	10200 kuruş
--------	-------------

II. Elmalı Baba / Timurhan Zaviyesi'nin Mal Varlıkları

Maliyeden müdevver defter serisinin 9774 numarada kayıtlı olan defterin 178. sahifesinde Bektaşî Tekkelerinden Dimetoka'ya bağlı Sultanyeri Kazasında bulunan Elmalı Baba ya da Timurhan Zaviyesi olarak bilinen zaviyenin mal varlıkları hakkında iki kayıt bulmaktayız.

Bunların ilki olan 24 Cemaziyelahir 1247/30 Kasım 1831 senesinde Kapıcı Başlılarından olup Edirne Kaymakamlığı görevinde bulunan Mehmet Emin'e ve Sultanyeri Kadısına gönderilen hükümde; Kaymakamın İstanbul'a gönderdiği bir mektupdan bahsedilmiştir. Bu mektuba göre: Dimetoka'ya bağlı Sultanyeri Kazası'nda olan Elmalı Baba demekle meşhur Timurhan Zaviyesi'nin emlak ve arazilerinin yıllık gelir hissesi ve müzayedesini muaccesinin ne kadara ulaştığı yerinde araştırılması istenmektedir³⁸.

Timurhan Zaviyesi mülklerinin 1243/1828 senesinden 1246/1831 senesi sonuna kadar ki sürenin hâsılatı henüz Mukataat Hazinesine gönderilmediğinden dört senelik hasılatın kimler tarafından zapt edildiği, tahsil edildiği ve alındığının araştırılması istenmiştir. Mültezim ve gerekli şahıslardan mühürlü ve imzalı defterle birlikte bu hâsılatın Mukataat Hazinesine gönderilerek teslim edilmesi istendiği hükümden anlaşılmaktadır³⁹.

Mukataat Nazırı Abdurrahman Nafiz'den gerekli kayıtların çıkartılması istenmiş, buna göre; zaviyeye ait 5 adet değirmen ile 1 adet değirmenin 7 hissesi, 12 dönüm olarak 3 adet bağ ve 1 dönüm 1 adet bahçeden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Timurhan Zaviyesinin zaviyedarlık görevi Hafız Ahmed'in üzerinde olduğu müstakil kayıttan anlaşılmaktadır⁴⁰.

Zaviye emlakının geçmiş yıllarda 2000 kuruşa iltizam olduğu ve müzayedede 16250 kuruş muaccele ile zaviyedar olan Hafız Ahmed'e satılması kaza ahalisinin gönderdiği ilam ve mahzarlardan öğrenilmiş ve bu konu için Hafız Ahmed'in İstanbul'a geldiği bildirilmiştir. Zaviyeye ait emlak ve arazinin 16250 kuruş muaccele ile Hafız Ahmed'e satılması irade-i seniyyeye uygun olduğu ifade edilmektedir⁴¹.

Zaviyenin emlak ve arazisinin satın almaya İstanbulda başka bir taliplisi olduğu haber verildiği, emlakın yerinde belirlenen muaccesinin İstanbuldaki talibi tarafından 1250 kuruş zam yapıldığı, zaviyedar tarafına bildirildiğinde zaviyedarlık kendi üzerinde olduğundan İstanbuldaki

³⁸ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 178-1

³⁹ Aynı yer

⁴⁰ Aynı yer

⁴¹ Aynı yer

alıcının teklif ettiği miktar olan 17500 kuruşu, 2500 kuruş artırarak 20000 kuruşa çıkardığını belirtmiş bu durum karşısında diğer alıcı şahıs ihaleden vaz geçmiştir⁴².

Zaviye emlakının zamlı hali ile birlikde 1247/1831-1832 senesinden itibaren zaviyedara satılması irade-i seniyyeye uygun olduğu ve dellaliye vergisi ile birlikde 20400 kuruş muaccesinin Mukataat Hazinesine teslim ettikten sonra eline mülkname ve Mukataat Hazinesi defterine de ilmuhaber verilmiştir.

İrade-i seniyye gereğince emlakın muaccele ve dellaliye vergisiyle birlikde Mukataat Hazinesine teslim edilmesi üzerine zaviyedar Hafız Ahmet Efendi'ye mülkname verilmiş ve Mukataat Hazinesine de ilmuhaber verilmiştir⁴³.

Zaviye emlakı Hafız Ahmet Efendi'nin uhdesine kaydolunarak 19 Cemaziyelahir 1247/ 25 Kasım 1831 günü verilen mülknameye göre; ödenen ücret karşılığı değirmen, bağ ve araziler mülk ise mülkiyet üzerinden, vakıf, has ve zeamet topraklarında olan yerler için vakıf tarafından ve tapu sahipleri tarafından temessüklerini almak şartıyla tasarruf etmesine kimsenin karışmayıp hiç bir şekilde kimsenin mani olmaması emredilmiştir⁴⁴.

III. Burdur'da Efendioğlu/ Hüseyin Dede Zaviyesi'nin Mal Varlıkları

Burdur Naibine ve Terekemeş Hassı Voyvodası Ahmet Arif'e gönderilen bir hükümde; Bektaşî Zaviyelerinden Isparta Sancağı'nın Burdur Kazası'nda Efendioğlu diye de bilinen Hüseyin Dede Zaviyesinin ilam ve tahrir defterinde icareteyn ve icare-i vahide olarak iki kısım tarlası olduğu, bu tarlalardan icareteynli olana bazı kimselerin 30 dönüm tarlanın geçen vergilerinin tahsil edilmesi ve icare-i vahideli olan 42 dönüm tarlanın satışı ile kararlaştırılan muaccesinin Mukataat Hazinesine teslim edilmesi gerektiği hususu daha önceki emr-i şerif ile belirtildiği izah edilmektedir⁴⁵.

Zaviyeye bağlı icareteynli kişilerin üzerinde olan 30 dönüm tarlanın geçen yıllara ait icar bedelleri mahkeme tarafından araştırılarak gerekli şahıslardan tamamen tahsil edilerek Mukataat Hazinesine teslim edilmesi konusunda voyvodaya hitaben emri şerif gönderilmiş ve askeri ruznamçesine Mukataat Hazinesi Defterlerine ilm-u haberlerinin verilmesi emredilmektedir⁴⁶.

⁴² Aynı yer

⁴³ Aynı yer

⁴⁴ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 178-2

⁴⁵ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 177

⁴⁶ Aynı yer

Hüseyin Dede Zaviyesinin icare-i vahideli olan arazilerinin; Akça Kerim tarlası diye bilinen 7 dönüm ve Kilise tarlası denen 10 dönüm ve Güllük diye bilinen 15 dönüm ve Kadın Gölcüğü diye bilinen 10 dönüm ki toplam 42 dönüm tarlanın yerinde müzayede ile değer fiyatından isteklilerine satılacağı, dellaliye vergisi ile birlikte muaccesinin Mukataat Hazinesine gönderilmesi konusunda 1243/1828 senesi Şaban ayında emr-i şerif gönderildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır⁴⁷.

Kandeharlı Şeyh Seyyid Mehmed Emin'in sunduğu arzuhalin içeriğinde; Hüseyin Dede Zaviyesinin arazisi bu ana kadar ekilip dikilmediğinden hali üzere kaldığı bu sebepten adı geçen tarlanın 300 kuruş muaccele ile kendisine tevcih edilip eline mülk name verilmesini talep etmiştir⁴⁸.

Zaviyenin topraklarından olan ve önceleri satışını irade-i seniyye verilmiş olan 42 dönüm tarlanın bu tarihe kadar satın almaya talip olan bir şahıs çıkmadığından dolayı boş kaldığından 300 kuruş muaccele ile Kandeharlı Şeyh Seyyid Mehmet Emin'e satılmasına emri şerif verildiği ve dellaliye vergisi ile muaccelelerin Mukataat Hazinesine teslim ettikten sonra eline bir mülk name verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ücret ödendikten sonra arazi ilgili şahsın üzerine kayıt edilmiştir. Emr-i şerif gereğince verilen arazi vakıf ise; vakıf tarafından, timar, zeamet ve has toprakları ise; tapu sahipleri tarafından temessükleri verilerek hiçbir kimsenin müdahale etmelerine fırsat verilmemesi emredilerek mülk namesi verilmiştir⁴⁹.

IV. Paşa Sancağı'na Bağlı Köprülü Kazası'ndaki Haşin Baba Zaviyesi'nin Mal Varlıkları

İbrahim Efendi isimli bir şahıs padişaha gönderdiği bir arzuhalde; Hakim Çelebi Medresesi'nde uzun zamandan beri faydalı ilimler ile meşgul olduğunu ifade ederek, kaldırılan Bektaşî zaviyelerinden Paşa Sancağı'nda Köprülü Kazası'nda olan Haşin Baba Zaviyesini Nakşibendi Tarikatına dönüştürerek muaccesiz kendisine tevcih ve ihsan buyrulmasını talep etmektedir⁵⁰.

Gönderilen ferman gereğince kayıtlara müracaat edilip gereği sorulduğunda; zaviyenin emlak vesairesinin muaccesiz kendisine tevcih edilmesi konusu bundan önce de İbrahim Efendi tarafından arzuhal ile talep edilmişse de zaviyenin 1242/1826-1827 senesinden itibaren Mukataat

⁴⁷ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 163

⁴⁸ Aynı yer

⁴⁹ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 177

⁵⁰ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 57

Hazinesinde kayıtlı emlakı, bu senenin hesabı olarak 4500 kuruş iltizamsız olarak isteyene verilerek Asâkir-i Mansûre masraflarına tahsis edilip Mukataat Hazinesine gelir kaydedilmiştir⁵¹.

İbrahim Efendinin bu talebi kabul edilebilir konulardan olmadığı cevabı verilerek arzuhal, Battal'da muhafaza edilip bu gibi konular için yani kaldırılan Bektaşî Zaviyelerinin başka bir şekle dönüştürülmek üzere muaccelesiz verilmesine talep edeceklere bundan böyle izin verilmeyeceği cevabı verilmiştir⁵².

İbrahim Efendi'nin dilekçesi Padişah iradesine aykırı olduğundan bundan böyle dilekçe vererek rahatsızlık verdiği takdirde dilekçesine derkenar olunmayacağı kendisine bildirilmektedir. Takririn hıfz olunmasına 27 Zilhicce 1246/ 8 Haziran 1831 senesinde ferman gereğince emredilmiştir⁵³.

Bu belgeden de anlaşılacağı üzere; Bektaşî Tekkelerinin Nakşibendî Tarikatına verildiğine ilişkin yaygın kanaat gerçeği yansıtmamakda olup, muaccelelerini ödediği takdirde isteyen herkese bu mülklerin verilebileceği anlaşılmaktadır. Bedeli ödenmeyen hiçbir arazinin bir başka şahıs veya kuruma devredilmeyeceği belgenin ifadesinden anlaşılmaktadır. İbrahim Efendinin bu talebi başkalarına da örnek olması için “ Kuyud-ı Battal”a kaydedilerek numune tutulmuştur⁵⁴.

V. Silistre Livası Nuvargrad Kazası'nda Bulunan Timur Baba, Hüseyin Baba, Musa Baba ve Koçtean Zaviyeleri'nin Mal Varlıkları

Kapıcıbaşlarından Hüseyin tarafından gönderilen evrakın özet anlamında anlaşıldığına göre; Silistre Liva'sının Nuvargrad Kaza'sında bulunan Timur Baba, Hüseyin Baba, Musa Baba ve Koçtean Zaviyelerine ait olan emlak ve araziler yerlerinde kanunen müzayede ile değer bahalarıyla satılarak muaccelle ile resm-i dellaliyesiyle birlikte Mukataat Hazinesine gönderilmesi ve teslim edildikten sonra sahiplerinin eline mülknamesinin verilmesi için isim ve şöhretlerinin yazılarak arz edilmesi gerektiğini ifade eden emr-i şerif gönderilmiştir⁵⁵.

Hüseyin Baba Zaviyesi'ne bağlı emlak, akar ve arazinin yerinde müzayede ile insanlar arasında satışı yapıldıktan sonra 4000 kuruş muaccelle ile Nuvargrad Ağyanı Ahmed üzerinde ihale kalarak diğer talipler ihaleden çekilmişlerdi. Ayan Ahmed Ağa'nın karar vermesi üzerine muaccellesi olan miktar kendisinden tahsil edilmiş ve emlakın kaydının kendisine verilmesi ve tasarruf edebilmesi için mülkname verilmesi istenmişti. Zaviye'nin zaviyedarı olan Hüseyin

⁵¹ Aynı yer

⁵² Aynı yer

⁵³ Aynı yer

⁵⁴ Aynı yer; Ayrıca bazı Nakşi şeyhlerinin Bektaşî Tekkelerine kayyum olarak atanması sanki mülkiyetlerinde verildiği gibi yanlış anlaşılmaya neden olmaktadır. Oysa kayyumluk geçici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁵ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 164

Efendi tarafından adı geçen miktar teslim alınarak 18 Cemaziyelevvel 1247/ 25 Ekim 1831 tarihli mülkname tanzim edilmiştir⁵⁶.

Aynı kazada bulunan Musa Baba Zaviye'sinin emlak ve arazisinin 1500 kuruş muaccele ile Şemsi sakinlerinden el-Haç Hüseyin ve Kantarcı-zade el-Haç İbrahim isimli şahıslar üzerinde karar kılınmış Divan resmi muaccele ile birlikte Mukataat Hazinesine teslim edilmesi istenerek adı geçen şahısların üzerine arazi ve emlak kayıt edilerek mülknamesi aynı tarihte yazılmıştır⁵⁷.

Aynı kazada bulunan diğer Musa Baba Zaviye'sinin emlakı 250 kuruş muaccele ile Ali isimli şahıs üzerinde kalmış, ederi Divan resmi muaccele ile birlikte mukataat hazinesine teslim edilmiş ve emlak ve arazinin kaydı Ali'nin üzerine yapılarak aynı tarihte mülknamesi yazılmıştır⁵⁸.Yine aynı kaza içinde yer alan bir diğer zaviye ise Koçtean Zaviyesi idi. Bu zaviyenin emlakı ise 110 kuruşa Mehmed Tahir isimli sahsa satılmış, bu para ile birlikte Divan resmi muaccele mukataat hazinesine teslim edilmiştir. Bunun üzerine arazinin mülkiyeti Mehmed Tahir üzerine yazılarak mülknamesi aynı tarihte verilmiştir⁵⁹.

VI. Uzuncaabat Hasköy'de Bulunan Ali Baba Tekkesi ve Buna Tabi Olan Tekkelerin Mal Varlıkları

Uzuncabat Hasköy'de bulunan Ali Baba Tekkesi ile ve buna bağlı olan Kavak Mahallesi, Hocalar, Tepecik, Hasan Babalar, Develer ve Kara Ahadlar zaviyeleri harap ve yıkılmaya yüz tuttuğundan ve tamir edilmedikçe de her hangi bir varlığı kalmayacağı anlaşıldığından zaviyenin mülkleri mahkeme tarafından ve Kapıcıbaşılardan Kaymakam Mehmed Emin tarafından yerinde müzayedesini yapılarak değer bahası ile isteklilerine satılması ve muaccelelerinin Asâkir-i Mansûre masraflarına harcanmak üzere Mukataat Hazinesine gönderilmesi gerektiğini bildiren emr-i şerif sadır olmuştur⁶⁰. Bu emre göre; yapılan müzayedede 22000 kuruş muaccele ile mahalle sakinlerinden Mehmed isimli şahıs üzerinde karar kılınmış ve diğer talipliler ihaleden el çekmişlerdir. 1247/1831-1832 tarihinden itibaren adı geçen şahıs 22000 kuruşa ilave olarak 440 kuruş dellaliye vergisi ile birlikte 22440 kuruşu teslim ederek kendisine 8 Receb 1247 / 13 Aralık 1831 tarihinden geçerli olmak üzere bir mülkname tanzim edilerek eline verilmiştir⁶¹.

⁵⁶ Aynı yer

⁵⁷ Aynı yer

⁵⁸ Aynı yer

⁵⁹ Aynı yer

⁶⁰ BOA, MAD, Nr: 9774, s. 187

⁶¹ Aynı yer

Sonuç olarak;

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte, ocakla sıkı bir bağı olan Bektaşî tarikatının tekkeleri kapatılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur.

Bu işlem yapılırken de Osmanlı toplumundan herkes muaccelelerini ödemek kaydıyla bu mal varlıklarını satın alabilmişlerdir. Bedelsiz olarak hiçbir arazi, başka bir şahıs ve kuruma devredilmemiştir. Elde edilen gelirler Mukataat Hazinesine aktarılarak Yeniçeri Ocağının yerine kurulan Asakir_i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarına harcanmıştır.

Osmanlı toplumunda derin izler bırakan Bektaşîler üzerine daha birçok bilimsel çalışma ve tezler yapılması gerekmektedir. Yapılan her yeni araştırmaların ışığında bu toplumsal konunun biraz daha aydınlığa kavuşacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça:

Ahmed Rasim, (1994). Osmanlı Tarihi (Seçmeler). İstanbul: MEB Yayınları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, Nr: 9774

Coşan, Esad (Tarihsiz) Hacı Bektaş-ı Velî Makalat, İstanbul: Seha Neşriyat.

Günay, Ünver (2003). "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme", **Kayseri: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.**

Lewis, Bernard (1988). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992). "Bektaşîler", Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.

Türkdoğan, Orhan (1995). Alevi ve Bektaşî Kimliği. İstanbul: Timaş yayınları.